

de ældre beskrivelser af domkirken, og forhåbentlig vil den nærmere beskrivelse af inventar og andre enkeltheder snart fremkomme.

Helge Sjøgaard

Jan Steenberg: Levende barok. Romerske motiver på vandring. (Gad, 1971). 120 s.

Arbejdet er opdelt i fire hovedafsnit: Romersk barok, Gotisk barok, Wienerbarokken og arven fra Rom, og endelig har forfatteren kaldt sidste afsnit for Motiver på vandring, der vender sig mere specielt mod danske monumenter, bl. a. Frederiksberg slotskirke og Sophie Amalienborg. Af forordet fremgår det, at teksten hovedsagelig er tænkt som en genklang af forfatterens direkte oplevelse af bygningsværkerne. Det er således indtrykket, der ønskes formidlet, og det vedgås, at videnskabsmanden til tider er »blevet hjemme«.

Fremstillingen af den romerske barok koncentrerer sig naturligt om Bernini og Borromini; omtalen af de to arkitekter og deres væsentligste arbejder rummer måske rigeligt anekdotestof. Men med disse modifikationer er bogen inden for de i forordet fastlagte rammer blevet god. Teksten er en omredigering og nedskrivning af mundtlige fremstillinger, og dette skinner flere steder mærkbart igennem.

Af særlig interesse og værdi er behandlingen af wienerbarokken; hermed fyldes et hul ud, hvad angår den dansksprogede litteratur for dette område med bl. a. Fischer von Erlach og Lucas von Hildebrandt. »Levende barok« har et fyldigt noteapparat med en omfattende litteraturliste.

Lars Dybdahl

Poul Jensen: Presse, penge & politik 1839–48. Den sidste enevoldskonges forhold til konservative pressekrede – især i København. (Gad, 1971). 430 s.

Poul Jensens veloplagte disputats om Christian VIII's pressepolitik kan uden overdrivelse karakteriseres som et af de betydeligste bidrag til det 19. årh.s historie, vi har fået i mange år. I bogen forbindes på en sjældent lykkelig måde forskerflid og grundighed i detalillen med en åbenbar glæde ved at fremlægge stoffet.

Det er ikke så ofte, man i dansk historisk forskning har anledning til med virkelig god grund at påstå, at et værk er velskrevet. Derfor skal det fremhæves straks og stærkt, at det er tilfældet med Poul Jensens bog. Stilen er elegant og gennemført på et plan, der er blevet en sjældenhed i danske, videnskabelige fremstillinger. Det er ikke tilfældigt, at det rædsomme ord rapport i en række discipliner er ved at afløse ordet fremstilling.

I denne bog lyser teksten inde fra af en humor, der ud over det faglige udbytte skaffer læseren en række behagelige timer i selskab med bogen og dens prægnante, men samtidig ironisk distancerende karakteristikker af begivenheder og personer. Sådan kan en bog kun skrives, når forfatteren har fuldt herredømme over emne, materiale og synspunkter. Værket dokumenterer derfor ikke blot Poul Jensens talent for at skrive; det aflægger først og fremmest solide vidnesbyrd om han forskerevne.

Pressehistorie i snæver forstand har forfatteren ikke villet give med bogen, hvad han også selv understreger. Hans interesse har været rettet mod forholdet mellem regeringen og den loyale, d.v.s. den konservativt orienterede presse i 1840'erne. Under ud-

nyttelsen af et hidtil så at sige ubenyttet materiale, navnlig i Christian VIII's arkiv og i kabinets- og statssekretær J. G. Adlers arkiv, er det lykkedes Poul Jensen at efterspore og beskrive kongens omfattende støtte til pressen.

Dermed har han ydet et værdifuldt bidrag til den politiske historie. Tilsyneladende har han udtømmende løst den opgave, han har sat sig: at skildre understøttede blade i deres forhold til regeringsmagten, så vi nu kender alle enkeltheder i forbindelsens »baggrund, tilblivelse, karakter, organisation og konsekvenser« (s. 11).

Men trods det politisk-historiske sigte giver bogen os på en række områder også ny viden om dansk presse. Vi får, som et vægtigt supplement til Harald Jørgensens undersøgelse af regeringens behandling af oppositionspresen, nu tegnet et fuldstændigere billede af datidens presse i hovedstaden. Og i flere tilfælde får vi for første gang en ordentlig karakteristik af blade, som hidtil har været overset.

Det gælder f. eks. »Dagen«, der efter Poul Jensens behandling har fået den placering, det fortjener. Det gælder påvisningen af, at med »Dagen« under redaktør Friberg og senere med »Nyt Aftenblad« og »Flyveposten« under Ed. Meyer holdt for alvor det underholdende feuilletonstof sit succesrige indtog i den politiske presse efter fransk forbillede. Og det gælder afsløringen af medarbejdere, mærker og pseudonymer i de konservative blade.

Hertil kommer vigtige træk til belysning af Christian VIII's personlighed og politik. Den forsigtighed, der karakteriserer Poul Jensen, når han præsenterer sine konklusioner, kan ikke skjule, at der med hans bog er givet det første, vel afhjæmlede bidrag til en nuancering af det billede, A. D.

Jørgensen og efter ham Axel Linvald har tegnet af den sidste enevældige monark.

Christian VIII's manglende evne eller vilje til at se de farer, han gav sig ud i med sin egenrådige håndtering af arvefølgespørgsmålet i årene 1844-46 er eftervist i dette arbejde på en måde, der næppe lader sig gendrive. På trods af advarsler fra indsigtfulde mænd som Ørsted og Heinrich Reventlow-Criminil lod kongen sig fange ind af charlatanen dr. Ostwald, der gav ham de råd, han helst ville høre.

Afsløringen af hele denne intrige er blevet en bog i bogen, og man følger med spænding Poul Jensens optrævelse af komplottet. Dels fordi det er en fin forskningsmæssig indsats, hvor vidnesbyrdene langsomt, men sikkert og skarpsindigt hober op. Dels fordi selve sagen har så stor rækkevidde for forståelsen af Christian VIII's politik i det, der dengang var rigets skæbneproblem.

Forfatteren har inddraget hele dette problemfelt i sin fremstilling, fordi han gennem sin behandling af Christian VIII's understøttelse af det tyskskrevne Københavnerblad »Beobachter am Sund« er blevet bragt i berøring med Ostwald og baron Dirckinck-Holmfeld, de to, der stod bag pressionen mod kongen før udstedelsen af det åbne brev. Med denne indsats er det lykkedes Poul Jensen både at give den første, acceptable beskrivelse af »Beobachter am Sund« og at afdække hele det spil, der foregik om Algreen-Ussings proposition i stænderne i Roskilde og om udstedelsen af det åbne brev.

Poul Jensens bog er traditionel historieskrivning, idet dette udtryk her anvendes rent deskriptivt som en karakteristik af et arbejde, der sigter mod i alle enkeltheder at udrede form og indhold i en snævert afgrænset

række af episoder, i det konkrete tilfælde form og indhold i Christian VIII's støtte til pressen. Interessen er samlet om kongen og hans hjælpere på den ene side, bladene med udgiverne og redaktørerne på den anden. Statsmagtens finansielle ofre gøres op, og politikens forløb, herunder de understøttedes manglende kvaliteter, beskrives og forklares udtømmende. Poul Jensen har ingen anstrengelse skyet for at følge de enkelte blade og de enkelte skribenter fra begyndelsen til den oftest bitre ende. I dette sigte mod en skildring af de enkelte tilfælde ligger en begrænsning. Den skal man ikke beklage i betragtning af bogens rigdom. Men begrænsningen giver samtidig udgangspunktet for, at man kan danne sig et indtryk af de muligheder, der med Poul Jensens bog som det solide grundlag nu foreligger for at arbejde videre med forholdene i 1840'erne.

Det vil således være rimeligt at sætte hele pressestøtten i en tættere sammenhæng med den omfattende understøttelsesvirksomhed, Christian VIII i øvrigt drev over for kunst og videnskab. Det fremhæves med rette flere steder i bogen, at pressepolitikken må vurderes i relation til tidens gratifikationssystem, og at det i almindelighed var fra skribenterne og bladudgiverne, initiativet til samarbejde udgik. Initiativerne var sjældent regeringens. Det var med til at give støtten den form den fik, og det havde indflydelse på de pauvre resultater.

Navnlig sættes dette i relief, når man sammenligner med den presseaktivitet, hertug Christian August af Augustenborg udfoldede på samme tid og med langt større held. Det vil uden vanskelighed kunne lade sig gøre at vise, hvordan hertugen systematisk arbejdede med opinionspleje og pressestøtte bl. a. for at modvirke kongens

anstrengelser, og derved vil man få et billede af den presse- og opinionsstruktur, den kongelige politik var et led i.

Allerede i slutningen af 1838 lagde hertugen sammen med sine fortrolige medarbejdere planer om et felttog gennem de offentlige blade. Planen havde ikke primært nationalpolitisk sigte, men skulle styrke konservatismen mod liberale strømninger, og skulle vel også underbygge den hertugelige position med henblik på det arvefølgespørgsmål, der allerede da optog ham, bl. a. fordi han vidste, at Frederik VI havde rørt ved sagen. Det vigtigste er, at bladplanerne ikke var vendt mod kongeriget, og at den daværende kronprins højst sandsynligt har haft kendskab til dem.

Den augustenborgske kreds fandt udgivelsen af et eget blad uhensigtsmæssig og vendte i stedet blikket mod det udbredte »Itzehoe Wochenblatt«. I den følgende halve snes år voksede denne hertugelige aktivitet efter en stejlt stigende kurve, og det overvejedes endog i midten af 40'erne at etablere et tyskskrevet, slesvig-holstensk tidsskrift i København. Antagelig må den hertugelige brug af pressen med ind i de forudsætninger, Christian VIII kan have haft ved siden af de udenlandske forbilleder, Poul Jensen opregner uden at turde antage en direkte forbindelse til de kongelige presseplaner.

I modsætning til Christian VIII, der stort set nøjedes med at støtte skribenter af loyal observans, slog Christian August sig i højstegen person på journalistikken.

I hans privatarkiv (nu i Slesvig) ligger pakke ved pakke med afskrifter og udkast til hertugelige artikler, som efter et sindrigt system distribueredes i ind- og udland. En del stof også i danske blade vil ud fra dette mate-

riale kunne identificeres og tilbageføres til den hertugelige pen.

Dette anføres i denne forbindelse, fordi man ved læsningen af Poul Jensens bog savner den dimension, der ville have ligget i en beskrivelse af opinions-strukturen og dens baggrund i den daværende dansk-tyske stat. I den sammenhæng skal kongens anstrengelser ses, og for fuldt ud at vurdere resultaterne burde man kende de understøttede avisers indhold og deres funktion i debatten. Noget citeres, men det sker mere for at give karakteristikkere af bladenes profiler end egentlig for at analysere det faktiske indhold og opgøre den faktiske mængde politisk relevant stof i den subsidiære presse.

Enkelte steder strejfer forfatteren disse problemer, men uden systematisk at drøfte dem. Antagelig stiller den disposition, hvor han har valgt at følge de enkelte blade et for et, sig her i vejen for, at videre synspunkter kan anlægges. Vi hindres i nogen grad fra at se med- og modspil bladene imellem.

F. eks. kan det da udmærket have været i kongens interesse at have »Nyt Aftenblad« til at konkurrere med »Berlingske Tidende«. Også grosserer Nathanson på sidstnævnte blad modtog kongelig støtte, men han var ikke altid let at styre. Det svage »Nyt Aftenblad« kunne da tjene til at holde grossererens loyale ild ved lige. En lille polemik mellem de understøttede blade indbyrdes var ikke altid at foragte.

Som nævnt har Poul Jensen indlagt sig fortjeneste ved at placere »Beobachter am Sunde« som regeringens talerør og som et af de loyale, slesvigske blade. Eftertiden lod ellers hurtigt dette blad synke hen i glemselen, og forfatterens undren herover kan vel nok hæves på en lidt enklere måde,

end han selv synes. »Beobachter am Sunde« kunne ikke på samme måde som P. C. Kochs »Dannevirke« og Fr. Fischers »Åpenrader Ugeblad« fint passes ind i det billede af danskhedens opvågning, som P. Lauridsen tegnede, da han som en sen udløber af det 19. årh.s nationale romantik autoriserede en bestemt opfattelse af den nationale udvikling. De to andre blade stod ikke nær så klart som regeringens forlængede arm og som helstatspolitikens talerør. De kunne tolkes som resultater af folkets vågning af dvalen, og derfor passede de ind i mønsteret. Det gjorde »Beobachter am Sunde« ikke, derfor måtte det glemmes. Det er jo ikke en abstrakt eftertid, men denne eftertids historikere, der husker eller glemmer.

Det har ikke været Poul Jensens hensigt, i betragtning af bogens emne, at give en fuldstændig fremstilling af den arvefølgeromantik, han kaster så meget lys over. Dog er askesen nok drevet vel vidt, idet hele sagens sammenhæng også med udenrigspolitikken stort set gøres af med skildringen af udenrigsminister Reventlow-Criminils spændte forhold til dr. Ostwald.

Baggrunden for denne spænding fortaber sig lidt i fremstillingen, også fordi forfatteren her har bygget stoffet op om de enkelte personer, hvorved udenrigsministerens modstand kommer lovlig sent ind i sammenhængen. Imidlertid er det givet, at det udenrigspolitiske moment ikke har været kongen ukendt. Siden arvefølgesagen toges op i 1830'erne havde det været klart for regeringen – og Christian VIII overtog ved sin tronbestigelse disse synspunkter – at arvefølgespørgsmålet kun kunne løses ved Ruslands hjælp. Og umiddelbart efter det åbne brev udstedelse forberedte kongen diplomatiske forhandlinger på brevets præmisser med Rusland for at

opnå den russiske kejsers arveafkald.

Christian VIII havde ganske rigtigt brug for en retlig begrundelse for statsenheden på de vilkår, han selv ønskede lagt til grund for dens opretholdelse. Det mente han, at Ostwald kunne give ham, men dette retlige grundlag hjalp kun, for så vidt det kunne være basis for en afgørelse på stormagtsplan, og det var i højeste grad et realpolitisk spørgsmål.

Arvefølgediskussionen var i mange henseender en diskussion, der vikarierede for en debat om rigets enhed og sikkerhed, og det var en sag, som helt lå i stormagternes hånd. Det var regeringen og også kongen på det rene med, og selv om dette ikke har været Poul Jensens anliggende, havde det nok været på sin plads stærkere at antyde de realpolitiske forhold, som også for samtiden gav arvefølgesagen dens dybe politiske betydning.

Disse bemærkninger er kun tænkt som antydningen af et supplement til bogens suveræne behandling af det snævre personspil om kongen i forbindelse med arvefølgesagen. Her som overalt i bogen fremlægges i tætte kolonner nyt stof, og der tegnes med stærke strøg linier, der er begyndelsen til et sandere billede af dansk politik under Christian VIII.

H. P. Clausen

H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland. (Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 42, 1970). 2. halvbind, 936 s.

I 1966 udsendte den utrættelige H. V. Gregersen første bind af en samlet udgave af breve fra og til Laurids Skau. Det omfattede breve mellem

Skau og hans politiske venner i København. Nu foreligger det andet og afsluttende bind af udgaven, og det indeholder Skaus brevveksling med sine sønderjyske venner. Bindet har måttet deles i to dele for at rumme det rige brevstof.

De aftrykte breve strækker sig i tid fra august 1837, da Laurids Skau skrev til P. C. Koch, frem til maj 1864, da sønnen Peter Skau modtog det sidste brev fra faderen, dateret dagen før dennes død. I øvrigt har Gregersen ikke valgt en kronologisk opdeling af brevene. Han bringer dem i stedet samlet om de enkelte adressater og brevskrivere, og det er jo også den overskueligste fremgangsmåde.

Størst interesse har nok de store grupper af breve mellem Skau og henholdsvis Chr. Flor og Johan Wegener. Alene Flor-brevene fylder et godt stykke over 200 sider. Hertil slutter sig brevvekslinger mellem Skau og Peter Hiort Lorenzens børn og mellem Skau og hans egne børn. Også de giver en række interessante og nye træk til belysning af Laurids Skaus personlighed og hans virke.

Som i det første bind giver udgiveren i noterne uddrag af andre samtidige breve til belysning af enkeltheder i de aftrykte Skau-breve. Herved bringer denne store udgave et endog meget stort brevstof for perioden ca. 1837 til 1864. Den fortræffelige liste over brevene i de to bind, der er anbragt sidst i 2. halvbind, strækker sig over 23 tæt trykte sider og aflægger et smukt vidnesbyrd om det vældige materiale, der er fremlagt, og om den flid, der har været forudsætningen for fremlæggelsen.

Gregersen har valgt den fremgangsmåde at aftrykke hele Skaus brevveksling, således at også breve, der tidligere har været offentliggjort i forsvarlige og let tilgængelige udgaver,